

MENDEBALDETIK EKIALDERA: ERROMES BATEN OHARRAK

Ituren, 2000-V-27

Andres Urrutia Badiola,

Andrés Iñigo Euskaltzaindian sartzeari erantzunez

Eguerdi on,

Gaur gertatzen da, duela hamahiru urte gertatu zen modu berean, Euskaltzaindiak bere barruan sarrera egitea Nafarroako euskaltzain oso berri bati. Oso eta berri, horra hor bi izenondo, bata bestearen aldamenean jarriak eta gure gaurko zereginari aitzakia ederra eskaintzen diotenak. Izan ere, garai hartan Xarriton euskaltzainkideak egin zion oles, Iparraldetik etorrita, Patxi Zabaleta nafarrari, horrek ate-irekitze lanean erraztasun eta erosotasunik zabalenak izan zitzaizkion. Ahots berria etorri zen Euskararen Akademiara egun hartan eta gaur ere, ahots eta ekimen berriei egiten dizkiet nik hemen, Mendebaldetik etorrita, diosala eta agurrak, pozarren eta alaitsu.

Mendebaldetik natorrela esan dut eta halaxe aitortu beharrean nago. Bizkaitik nator, behinola Iruñeko Erresumaren eskualdea izan zen Bizkaitik bertatik, eta erromes ikusten dut neure burua, Euskal Herriko Ekialde honetara iristean. Erromes nator, Euskaltzaindian sartzeko une honetan Andres Iñigo adiskideari bide-laguntza eman nahian, jakin eta ikusguraz bete-beterik.

Erromes dabilzanek bidaidea behar eta horra hor, neronek Euskaltzaindiaren ate-irekitze horretan laguntzaile izan nahi eta non dudan nire eskura nafar bidelagun apartekoa, egun euskaltzain oso hartzen dugun Andres Iñigo Ariztegi bera, hain zuzen ere. Berez eta ohorez dugu euskaltzain nafar bipil hau. Izenez eta izanaz —menturaz, horretara erosoago ikusiko luke berak bere burua— eta, zeresanik ez, jakituriaz eta egokieraz.

Bidaia luzea izan daiteke Nafarroako hori eta, bidaide aukeratu zaitudanez, Andres, nire erromesaldi horretarako, zilegi bekit zure merituak aipatzea, bidaidetza lan horretarako.

Sortzez Iturengo semea izanik, bizitzez, ostera, Iruñean dugu aspaldi honetan Andres Iñigo. Maria Pilarrekin ezkondua eta bi seme-alaben, Oihana eta Garikoitzen aita da. Irakaskuntza izan du bere gogoko ekintza. Euskarazko ira-

kaskuntza, hain justu ere. Hizkuntza Eskola Ofizialean euskara irakaslea izan zaigu, eta egun ere bazaigu gure Iñigo euskaltzain berria. Hogeita bat urte luzez jardun du halakoetan, horietatik hamazazpi zuzendari karguan. Baita maisuki erakutsi ere bere trebezia eta esku ona, euskararen nondik norakoak Nafarroan antolatuz. Funtzionariora —halaxe diote anitzek— bizimodu baretsu baterako giltzarria omen. Andres Iñigoren kasuan, berriz, kezka-buru eta ardua iturri, etengabe ibili baita, hara eta hona, euskararenak zertzen eta atontzen. Ikastaro trinkoak, EGA titulua emateko azterketak eta Nafarroako Euskararen Kontseiluludietzak eman dute lekukotasunik zehatzena, orain arte esan eta eginarena.

Ez dator, hala ere, Andres Iñigo esku hutsik Akademiara. Emendio onak ditu besapean, nola titulua —lizentziatura eta doktoregoa, Filosofia eta Letretan—, hala etxeko lanak, azken hamalau–hamabost urteotan ari eta ari diharduelako Akademiagintzan.

Ari eta ari esan dut, ari izanarena baztertzea legezkoa ez bada ere. Eginen artean, Euskaltzaindiaren X. Biltzarra, A. Campionen mendeurrenaren antolaketa batzordekidetza (1984). Orobat *euskaltzain urgazletza* (1987), *Onomastika batzordekidetza* (1988), III. *Onomastika Jardunaldiak* (1990), *Jagon Sailkidea* (1991), *Ahoskera Jardunaldiak* (1998) eta abar.

Abar horrek ez lidake bidea itxi behar, basoaren argigunea ikusi eta aipatzeko. Besteak beste, Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkaritza. Ez da, ez, lan samurra izango egunerokotasun horrek izan dezakeen pisuari eustea. Hor ere, egunak ordu eta orduak egun, Nafarroako euskararen alde, langile asperuezin baten ahalegina, gaur gure artera batzen duguna.

Erromes natorrela lehen adierazi dizuet. Nondik natorren ere azaldu. Zertara natorren... ez behar bezain argi. Ikustera eta ikastera, nafarren izena eta izana ezagutzera eta, ahal den neurrian, erresuma horren euskara-zantzuak jasotzera.

Bidelaugun nahi dut Andres Iñigo eta harenak ditut, argi dago, eguerdi honetako norabideak, Nafarroan zehar, zuokin batera, egin nahi dudan erromesaldi honetan.

Erromesa, sari askotan, bideari ekin aurretik, ernegaturik egon ohi da. Uzkur, burumakur, oinak zirkin erkin, erromesaldia bukatzeko gauza izango ote den kezka biziarekin. Orduantxe behar da laguntzailea. Harengana noa, eta Andres Iñigok erakusten dit bidea, zabal bezain egoki. Habil tentu handiz —badiost berak belarrira—, sarritan sasileku eta estropezu harriak aurkituko baitituk.

Haren atzetik jarri eta bagoaz biok, Nafarroaren euskalgintza barna, ikasteko gosekide.

Lehen-lehenean, JAGON Saileko lurak ikusi ditugu. Lur-esparru zabalak, euskararen babesak behar dituen adinakoak. Halakoetan otsorik ez ote da-

goen galdetu diot neure bidaideari eta, hark, erantzule zuzen, datuak tropelka eman, Nafarroako kontu-arrazoia eskainiz.

Egia esan, beti ezagutu dut kezkatu eta trebe Iñigo jauna, Jagon Sailaren zereginetan. Betidanik izan du ardura, euskara bera zailtzen duten oztopoena. Aukerak eta abaguneak bilatu ditu euskararentzat, Euskaltzaindiak berak sortzetik dituen eginkizun haietatik abiatuta: *Jagon eta Iker*. Andres Iñigok, dena den, Nafarroako txokora ekarri nau amultsuki, eta behaztopak hitzez hitz erakutsi. Honetara dio berak:

*Vascuenceren legeak, hizkuntza eskubideei dagokienez, ez du ezer lotzen eta legealdi bakoitzeko Gobernuaren esku gelditzen dira legearen garapenerako hartu behar diren erabakiak*¹.

*Bertzetik, irakaskuntza arlotik kanpo: administrazioan, hedabideetan, kultura eta kirol munduan, giza-zerbitzuetan, lan-munduan, etab. legeak deus lotzen ez duenez, ezta Gobernuak medioak jartzen ere, erran daiteke ez dela aurrerapauso nabaririk egiaztatzen ahal*².

Beltz jarri dit ikuspegia Andres Iñigo adiskideak. Erromes dabilen honek, ibiltari, Nafarroako gizarteari buruz galdetu izan dio bere aldamenekoari. Bai aurpegia piztu ere horren aldetik! Alde-aldera, datu zehatzak, bost urteotan bilduak³.

Urtea	Alde	Aurka	Ez alde/ez aurka
1991	%22	%54	%24
1996	%38	%32	%30

Euskara ikasten ari diren helduena ere, onesgarri⁴:

Urtea	Euskaltegi Publikoetan	Euskaltegi Pribatuetan	Osotara
1989	1096	2189	3283
1999	2541	3560	6101

¹ IÑIGO, Andres: «Nafarroa: Euskara bermatzeko bide berriaren beharra», *Euskera*, XLIV (1999), 998. or.

² IÑIGO, Andres: «Nafarroa: Euskara bermatzeko bide berriaren beharra», *Euskera*, XLIV (1999), 999. or.

³ IÑIGO, Andres: «Nafarroa: Euskara bermatzeko bide berriaren beharra», *Euskera*, XLIV (1999), 999. or.

⁴ IÑIGO, Andres: «Nafarroa: Euskara bermatzeko bide berriaren beharra», *Euskera*, XLIV (1999), 1000. or.

Bide batez, aipagarri izan daiteke umeen daturen bat ematea, Nafarroan euskararen itzaropena, batez ere nahitaezko irakaskuntzan, horietan islatzen delako. Hori dela eta, honako hauek dira aurrean lehendabiziko aldiz aurrematrikulatu diren hiru urteko umeen datuak: Nafarroa osoan, %31 D ereduan (iaz baino %3 gehiago) eta A ereduan %30,78 (iaz baino %1,5 gehiago); gainerako %38,17 G ereduan (erdarazkoan). Datuak Hezkuntzako Euskara Zerbitzuetik jasoak dira.

Onespenerako bideak, nonbait, euskararentzat Nafarroan, eta ekimen euskaltzale berriak Ekialdeko euskal herri honetan.

Jagon Sailak, lehen esan legez, sustapen eta zabalkunde lana dakar euskararentzat. Lan gaitza, egungo giro politiko nahasia ikusita. Lan egingarria, Euskaltzaindia bezalako erakunde batentzat, horretan baitago beraren zeregin nagusia, alegia, alderdi politiko guztietatik at, inolako ideologia edo banderapean jokatu beharrean, euskararen izenean jokatzeke, guztiontzat zabalik, euskararen onerako eta duintasunerako.

Hortaz, ez du nahi Akademiak euskara bera zokoratua izan dadin eta bazerretan gal. Aldiz, bizi-bizirik eta egungo gizartearen premiei artez egokitua nahi du Euskaltzaindiak euskara bera, batua eta tokian tokiko ezaugarriak atxikia, Mendebalde, Erdialde, Ekialde zein Iparraldearen eskakizunak aintzat hartuak, betiere, Euskal Herria bera osatzen duen ezaugarritasuna gutxietsi gabe.

Jagon Sailaren lur zabaletan barne, txitean-pitean, etxeak ageri izan zaizkigu. Erromesak, zirtolari, bidaideari esan dio: Nafarroako etxe horiek, zernolakoak?

Galderak, nolahi ere, ez du ustekabeen harrapatu gure euskaltzain berria. Berak badaki etxe horiek —berrikitan esan digu eta— izana eta izena badituztela, eta luze ibili da bi horien eskizian. Erromesak ere badaki hori, eta ihardespena entzunaz batera, ikusi du Andres Iñigo bera, azalpen-emaile. Baditu horretarako dohain eta merituak. Izan ere, aspalditik igarri zion onomastikari euskaltzain berriak. Horretarako, haren *Ituren udalerriko toponimia* (1985), edota doktorego tesia, *Malerreka inguruko toponomastikari buruz egindako lana* (1996) eta Patxi Salaberriekin batera, *Nafarroako antroponimia XVI eta XVII. mendeetan* (1994), hainbat lekutako toponimiari buruz egin dituen azterketak ere bazter utzi gabe. Oraintsu ere, Nafarroako oikonomia lagun, *Fontes Linguae Vasconum* aldizkari ospetsuan bere lana plazaratu du, Nafarroako ofizio eta ogibideen zertzeladak emanez. Gailendu da, beraz, gure Andres Iñigo gai horietan. Gustuko eta atsegin osokoenak dituela ere ezin uka. Badirudi horretara batu dituela afizioa eta ofizioa.

Non, ostera, haren jarduerarik nabarmenena? Zalantzarik gabe, Akademiaren Onomastika Batzordean. Urte isil askoren emaitza hor, gure eskura, *Nomenclator* eta abarrekoetan mamitua.

Nafarroari dagokionez, bego, esanaren adierazgarri, berak lehen aipatu digun *Nafarroako Herri Izendegia* edota Euskal Herri osorako *Euskal deituren izendegia*. Berak azaldu digunez, onomastika alorraren sail zehatz batzuetan ondutako lanak dira horiek, gizarteak berak dituen edo izan ditzakeen premiei erantzuna emateko.

Iñigok argi ikusi ditu onomastikaren beharra eta horren esanahia gaurko gizarteetan. Euskararenak kezkatzen du eta euskaratik abiatzen da, hortik norabidetzen baititu bere ahaleginak onomastika gorabeheretan. Hortik dator, etorri ere, haren azalpenaren goiburua: *Onomastika euskararen normalizazioan*.

Badaki, orobat, alferreko saioak izan daitezkeela horiek, zentzuz eta taxuz egiten ez badira eta, oro har, itzaldun erakunde baten eskutik plazaratzen ez badira.

Erakunde hori, lege-aitorpenez eta lanez, Euskaltzaindia ikusten du. Badaki Andres Iñigo jaunak ere, azken onespena Euskaltzaindiari dagokiola eta honek estu jokatu behar duela, euskarari ere aitorkio edozein hizkuntzari zor zaiona.

Horrexegatik, euskara batua eta hizkuntzaren kalitatea ekarri ditu agerira. Bi horietan ikusten dut haren larria, pertsona orori dagokiolako, mintzamenaren bezalaxe, izena. Izena ere, esan gabe doa, lekuetara zabaltzen da, eta bere legeak ditu, hizkuntzaren arabera. Ezagunak ditu Iñigo jaunak euskararen izenean gauzatu diren aldrebeskeriak, onomastika eta toponimiaren arlo-

Ezkerretik eskubira: Juan Ramón Elorz, Nafarroako Gobernuako ordezkaria; Jose Mari Gorosterrazu, Iturengo alkatea eta Andres Urrutia Badiola, berbaldia egiten.

tan. Horiei bidea erraztu baino gehiago, denon onerako jokatu nahi du nafarrek. Horrexegatik egiten dio alde onomastika zentzudun horri, euskararen erroak eta sustraiak ondo ikertu, eta formula komunak iristeko gauza dena.

Ez da erraza, antzinako tradizioaren eta oraingo boladen arteko tenkadura bizian baitago euskararena. Halakoetan ere boladak eta aldiak ditugu eta, jakina, bolada eta aldi horiek nolabait gaineratu, eta hizkuntzari zor zaiona egoki moldatu.

Badira, tartean, Andres Iñigo eta Patxi Salaberriren hitzak, Nafarroako sustraiak eta zimentarriak erakusten dizkigutenak Onomastika gaitan. Entzun ditzagun horiek:

Kontua da Nafarroako XVI eta XVII. mendeetako dokumentazioan XIV. mendean azaltzen ziren izenetako asko eta asko artean ere bizirik zeudela, hots, normaltasun osoz ibiltzen zirela. XVIII. mendean ere uste dugu izen horietako franko azaltzen direla, baina gure ikerlanak batik bat lehenagoko aipatu bi mende horiek izan ditu xede, eta oraingoz horietara mugatuko gara. Izenok horren "berandu" arte bizirik egoteak bide eman diezaguke, gorago erran dugun bezala, gaurregun ere horietako asko eta asko erabilgarri izan daitezkeela, alegia, umeak bataiatzeko orduan ponteizentzat jar dakizkiekeela pentsatzeko. Bestela ere hor daude gure euskal autore zaharrek ibiltzen dituzten hainbat sailduizen, batzuetan kanpoko pertsonaia entzutetsuen izenen euskal erabilera zurrizteko ibili izan direnak, baina bestalde baditugu dokumentazioan hain arrunt eta ugariak diren pertsonaizenak, bai eta halaber (hagio)toponimian eta oikonimian aurkitzen ditugun hainbeste izen jator, eta tamalgarria da ikerketarik ez eginagatik honelakoak gehiago aintzakotzat ez hartzea, bi alor horiek harrobi (izenobi, alegia) aberatsa izaki eta.

Hiru iturburu nagusi, beraz, antroponimia zehazterakoan: dokumentazio zaharra, euskal autoreak, eta hagiotoponimia eta oikonimia.

Nolanahi ere, antzinako eta tradiziokoei muzin egin gabe, gaurkoaren pentsamenduan jarraitzailea:

"...gaurregun ere horietako asko eta asko erabilgarri izan daitezkeela, alegia, umeak bataiatzeko orduan ponteizentzat jar dakizkiekeela..".

Lan erosoia denik ezin baieztatu. Hortxe ibili ohi dira onomastika batzordekoak, Iñigo jauna barruan, borroka bizian sartuta, zer bakoitzari nondik heldu, euskal tradizioan eta agiritegian. Norbanako batzuen ameskerietan baino, oinarriak dituen onomastika berri baterako abiadan.

Abiatze hori gizarteak berak eskatzen du, euskararen baitan bizi nahi horretan. Euskarak berak ere, batasunaren zurrumbiloan murgilduta, badu zer zehaztu, onomastikaren alorrean, eta zehazte lan hori ez da, sarri askotan, lan erraz eta arina.

Batasunaren on-gaitzak horiexek ere... Batasuna eta, esan beharrik ez badago ere, kalitate kontuak, sistematizazio zehatza behar duelako horrek, norberekeriak alde batera utzita eta euskararen duintasunari zor zaiona gordeta.

Ez bitza inork nire hitzak okerretara uler. Ez naiz ari —ezin— norberak izenak aukeran erabiltzeko eskubideaz, ezta gure mendiak, kaleak, herriak, basoak eta abar lehendik zituzten izendazio horiek aldatzeaz ere. Ari naiz, dudamuda nimifoena ere izan gabe, euskal izenak (antropónimoak, toponimoak eta abar) zeintzuk eta, horien aldeko hautua eginez gero, nola eta zein modutan gomendatu eta erabili beharraz.

Lan hori, bestela badirudi ere, ez da aspaldiko jakituria itxiaren adierazle, edota aditu gutxi batzuek euren goi mailako bilera itxietan asma dezaketen kontua. Lan horrek egunerokotasun osoa du, egunean-eguneangoak aldarrikatu baitira edonon, euskal izenen korapiloak. Hitz batez esateko, gizartean txertatua dugu hori eta Euskaltzaindiak horri egin behar dio jaramon, indarge eta tolesgabe ikusi nahi ez badu bere burua gizartearen aurrean.

Nabarmen gerta dakiguke, horien artean, euskal izen eta deituren arazoa. Hori entzun dugu azken urteotan, barra-barra, aldizkari eta komunikabideetan. Kanpainak ere antolatuak izan dira, euskaldunon deituren grafiak gaurkotzeko eta euskalduntzeko. Orobat, gure kale, mendi, baso, erreka eta leku-izenak auzitan izan ditugu maiz euskara bera tartean dugula, Nafarroan (Iruña/Iruñea) zein Bizkaian (Bilbo/Bilbao).

Askorentzat halako eztabaidak eta katramilak alferrekoak izan arren, euskararentzat aberasgarri direlakoan nago, Euskaltzaindiak berak argitu behar izan digulako, lehen esandako zimentarriak aintzat hartuta, zein den euskarari dagokiona.

Onomastika batzordea izan da horren protagonista eta, horren harira, Andres Iñigo euskaltzain berriarekin batera, ezin isildu Nafarroan Jimeno Jurío eta Patxi Salaberriren eginak, Nafarroatik bertatik eta beren beregi burutuak, sarri askotan Andresekini batera. Ezin ahaztu eta eskerrik gabe utzi Satrustegi euskaltzainkidea ere, egungo baino latzagoak izan ziren urte haietan lan eskerga egin zuena, euskararen onerako eta Nafarroan bertan, onomastika bera modurik sutsuenean jorratuz. Orobat, Ondarra eta Salaburu nafar euskaltzainkide errime eta jatorrak.

Bada garaia, haatik, onomastika horren inguruan Euskaltzaindiak praktikara eraman dituen kontu batzuen berri eman dezagun. Hartara, azpimarratu:

a) Hego Euskal Herrian, Nafarroan eta Euskadiko Autonomia Erkidegoan, onartu da, legez eta historian lehendabizikoz gainera, euskal deiturak ortografiaren ikuspegitik egokitzeko prozesua Euskal Herrian bertan burutik burura egitea, Madrilera agiriak igorri gabe, orain arte egin izan den bezala. Hortxe ditugu azaroaren 5eko 40/1999 Legea eta berori garatu duen erregelamendua, otsailaren 11ko 193/2000 Errege Dekretua. Hortxe aldarrikatu da, modurik ofizialenean, zein beharrezko den grafia zuzena erabakitzeke ahalmena.

b) Erabakitze eginbehar horretan, eta euskarari dagokionez, Euskal Herrian zein Euskal Herritik kanpo ere -hainbat izen eta deitura euskaldun dabilzalako barreiaturik estatuan zehar-, Euskaltzaindia da erakunde ofiziala eta, horren ariora, haren *Euskal deituren izendegia* delakoa, zirt edo zart egitekoa, argitalpen ofiziala den aldetik. Horra hor, besteak beste, ortografia eta gramatika kontuetan euskarazko izenak eta deiturak zehazteko eta finkatzeko lana-besa.

Izenak eta deiturak, halaxe esan dut, eta halaxe diot, makurretan ibili gabe, ondotox baitakit izenena, oraindik behinik behin, laugarren argitalpenaren zain duela Euskaltzaindiak. Halakoa aurki izango dugula uste dut, eta bertara bilduko dira azken urteotako berrikuntzak eta bestelakoak.

c) Euskaltzaindia bera, hau ere historian lehendabizikoz, zuzeneko harremanetan jarri da Justizia Administrazioarekin, onomastikaren alorrean duen informazioa erregistro zibiletan zabaltzeko.

Dagoeneko, bilerak izan ditugu Bilbon, aurtengo martxoaren 11n, eta Donostian, maiatzaren 6an, bake epailei eta Erregistro Zibileko arduradunei Euskaltzaindiaren langintza hau adierazteko. Emaitzak ere laster izango ditugu eskura, bilera eta jardunaldi horietan eskaini baitu bere burua Euskaltzaindiak, euskal onomastikaren inguruan suerta daitezkeen zalantzak argitzeko.

Horretarako egin dute ahalegin bere izia, Onomastika batzordeak eta, JAGON Saileko Sustapen batzordeak. Hemendik luzatzen dugu gonbitea Nafarroan ere bide bertsutik joateko, bertako onomastika altxorra ikertu eta zabaltzeko. Azken batean, nafarren eskuetan ikusi nahi luke Euskaltzaindiak ondare hori, euskararen on eta probetxurako.

Jagon Saila eta Onomastika Batzordea. Erromes etorri, bidaia egin eta Andres Iñigo adiskidearen alorrak ezagutu izan ditugu. Berak aurreko bi horietan esparru maitteenak eta habiak, irakaskuntza ere ahantzi gabe. Xedeetan barne, euskara batua, kalitadeduna. Goiburuan, Nafarroa eta Euskal Herri osoa.

Hala ikusten dut nik neuk Andres Iñigo bidaidea, zuokin batera egin dugun erromesaldi honetan. Ez dakit bide zabalegietan ez ote garen ibili. Nago, eta nire ezinegonak horretara narama, ez ote dugun bidezidorrik soil-soilean zapaldu, Nafarroako euskalgintzaren esparru oparoak arreta abegikorragoa eskatuko bailiguke. Beto horretarako ahaleginak. Atsegin eta pozkarioz onartuko ditugu.

Hurrengoaren zain, beraz, geratu behar. Bien bitartean, zuri, Andres Iñigo adiskide horri, nagokizu. Andres batengandik Andres batengana: Zorionak. Zatoz guregana eta ekariezaguzu zure nafartasuna, zure euskalduntasuna.

Egizu zuk ere, behinolako euskal idazle urdazubiar eta goraipatu —bera ere inguru honetakoa— haren antzera, gure artera etorri eta egon zaitez, gurekin batera, *konpainia on batean, euskaldunik baizen ezen lekuan*. Orduan bezalaxe, *solasak eta perpausak* denon artean jarriko ditugu.